

SUDARĖ
BRONYS SAVUKYNAS

REDAKTORIŲ KOLEGIJA

Jonas Kabelka, Jonas Klimavičius,
Kazys Kuzavinis, Aldonas Pupkis,
Bronys Savukynas (ats. red.),
Zigmas Zinkevičius

DAILININKĖ
Irena Guobienė

LTSR PAMINKLŲ APSAUGOS IR KRAŠTOTYROS DRAUGIJOS
RESPUBLIKINĖ KALBOS KOMISIJA

MINTIS
IR
ŽENKLAS

Vilnius „Mokslas“ 1983

808.82

81. 2L

Mi 271

Recenzavo filol. m. dr. V. Ambrazas
ir filol. m. kand. E. Jakaitienė

A. J. Greimo semiotikos ir
literatūros teorijos centras

UO2 1144

M $\frac{4602010000 - 061}{M854(08) - 83}$ 133 - 83

© Leidykla „Mokslas“, 1983

APIE PRASMĘ

Nepaprastai sunku kalbėti apie prasmę ir pasakyti kažką prasminga. Vienintelis būdas tinkamai tai daryti – sukurti kalbą, kuri nieko nereikštų: tada galbūt išsaugotume tą objektyvų atstumą, kuris leistų neturinčiu prasmės diskursu* kalbėti apie prasmingą diskursą.

Kaip tik apie tai svajoja ir to geidžia logikai: jie netgi ėmė vartoti pasakymą „neturi prasmės“, kad juo charakterizuotų tam tikrą aiškę žodžių, kuriais galėtume kalbėti apie kitus žodžius. Deja, pasakymas „neturi prasmės“ turi prasmę: jis netgi sudaro absurdo filosofijų pagrindą. Beje, kaip ir juo nusakomi žodžiai: klausdami, kokia yra žodžių „ir“, „arba“, „jei“ prasmė, ir juos pakeisdami „konjunkcija“, „disjunkcija“, „implikacija“, mes ir vėl pradedame uždara, nesibaigiantį vienas kitą keičiančių, vis daugėjančių sinonimų bei apibrėžimų ratą žodnyje puslapiuose.

Žinoma, visuomet galima apsiriboti tam tikru metalingvistiniu lygiu, pasakant sau, kad toliau neisime, kad turimas sąvokas laikome neapibrėžiamomis ir todėl galime pereiti prie rimtų dalykų: prie tam tikros aksiomatikos, kuri – ir tik ji – leistų iš naujo nusileisti pakopa po pakopos iki žodžių prasmės, iki poveikio, kurį mums daro tų žodžių kombinacijos. Tai būtų turbūt išmintingiausias kelias, bet kartu ir mūsų bejėgiškumo pripažinimas.

To keblaus prasmės klausimo galima laikinai išvengti pakeitus pačią problematiką. Paveikslas, eilėraštis tėra pretekstai, jie turi tik tą ar tas prasmes, kurias mes jiems priskiriame. Ir štai tas mes, paverstas aukščiausia prasmės instancija, reguliuoja kultūrinį pa-

* „Diskurso“ terminu (pranc. *discours* „kalba, kalbėjimas“) A. J. Greimo semiotinėje teorijoje žymimi tiek kalbiniai, tiek ir nekalbiniai semiotiniai procesai bei jų rezultatai („tekstai“ plačiaja, informacine, nebūtinai verbaline prasme), turintys vienokią ar kitokią prasmę.

Šis ir kiti paaiškinimai pateikiami remiantis A. J. Greimo ir Ž. Kurteso semiotinių terminų aiškinamuoju žodynu (Greimas A. J., Courtès J. *Sémiotique: dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. – Paris: Hachette, 1979). – Vert.

saulio suvokimo filtrą, jis atrenka ir tvarko epistemas*, slypinčias konkrečiuose objektuose – paveiksluose, eilėraščiuose, pasakojimuose – raiškos sąrašų rezultatuose. Operacija pavyko, prasmė pašalinta iš reiškiančių objektų, laimi reliatyvizmas: prasmės jau nebėra objektuose, galimos visokios prasmės. O iš tikrųjų niekas nepasikeitė, liko ta pati problematika su tomis pačiomis episteminėmis taksinomijomis ir sintaksinėmis struktūromis, tik jau „gilesnio“ arba tiesiog kito lygio. Kad ir kur dėtume prasmę – už žodžių, prieš žodžius ar po žodžių, prasmės klausimas išlieka.

Dar neseniai buvo manoma, kaip, beje, kai kas galvoja ir šiandien, kad visų šių sunkumų pavyktų išvengti, jei, sekdami Sosiūru (Sausure), tvirtintume, jog žodžiai neturi prasmės, kad tik opozicijos, santykiai išjudina terminus ir suteikia jiems prasmės regimybę. Žodžiai, šitaip netekę prasmės, perduoda ją santykiams, kurie, nors jų prasmingumas ne toks akivaizdus, subtilesnis, leidžia panaudoti tą garsų dinamiškumą, kuris dažniausiai tėra metodologinė priemonė ir žodžių žaismas. Lieka pagrindinė kliūtis: mes neišvengiamai jaučiamės atsidūrę uždaro diskurso universume, kuris ir lemia tai, kad, kai tik mes atveriamė burną ir imame kalbėti apie santykius, šie tarsi stebuklu virsta substantyvais, t. y. terminais, kurių atžvilgiu ir vėl esame priversti ieigti prasmę ir postuliuoti naujus santykius ir t. t. Bet kuri metakalba, kuria norėtume kalbėti apie prasmę, yra ne tik reiškianti, bet dar ir substantyvizuojanti, paverčianti visą mūsų ketinimų dinamiškumą konceptualios terminijos reikalu.

Šitaip prieiname prie nuomonės, kad mūsų pirmtakai galbūt nebuvo labai naivūs (kaip apie juos manoma), kai skelbė, Blūmfildo pavyzdžiu, kad prasmė egzistuoja kaip akivaizdybė, kaip tiesioginė duotybė, ir apie ją daugiau nieko negalima pasakyti. Jų nuopelnu turėtume laikyti bent tai, kad jie suteikė problemai paprastesnį pavidalą, mėgindami nagrinėti prasmės pasireiškimo sąlygas, t. y. aprašydami tą garsinį ar grafinį apvalkalą, kuris, nors ir neturėdamas nieko

* Šiuo terminu reiškiamas kultūrinės bendruomenės požiūris į joje vartojamas įvairias ženklų (semiotines) sistemas. Vienas semiotikos kaip mokslo tikslų – atskleisti tokių sistemų sudarymo, funkcionavimo, jų hierarchijos principus. – Vert.

bendra su prasme, leidžia pastarajai prasiskverbti pro ją ir pasiekti mus. Jų sumanymas galiausiai žlugo iš dalies dėl to, kad, patenkinti rezultatais, gautais iš raiškos analizės, jie ėmė analizuoti morfemas, t. y. ženklus, manydami, kad formaliomis procedūromis, taip sakant, apgausią prasmę ir nepastebimai pereisį iš vieno lygio į kitą, iš prasmės į prasmingumą distribuciją*. Vis dėlto jie paliko mums „negatyvios prasmės“ sąvoką, galimybę teigti, kad „pas“ tai ne „bas“**, kad tarp jų yra prasmės atstumas (écart de sens).

Šitaip ne tik netikėtai pasiteisino, bet ir įgijo naują reikšmę milžiniškos pastangos išvengti susitikimo su prasme: raiškos lygio aprašymo ir atskleidimo procedūros semantikoje tampa verifikacijos procedūromis, kurios turi būti taikomos kartu su prasmingumo aprašymu. Jei mažiausias raiškos pasikeitimas rodo kokį nors prasmės pasikeitimą, jis registruotinas, ir atvirkščiai – mažiausias prasmės pasikeitimas neregistruotinas, jei jis negali būti patvirtintas nustatant atitinkamą raiškos skirtumą.

Ir vis dėlto nereikia turėti iliuzijų: šios procedūros mums nieko nepasako apie prasmę, jos tiksliai padeda nustatyti kontrolės koreliaciją tarp dviejų vienas nuo kito nepriklausomų kalbos lygių. Nors prasmingumo aprašymas lieka arbitralus, kontrolės procedūros didžia dalimi garantuoja to aprašymo vidinį koherentiškumą. O koherentiškumas, žinia, ir yra vienas tų retų tiesos kriterijų, kurį išgalvojo žmogus.

Norėdami apmąstyti tą „diferencinį atstumą“, įsivaizduokime tokią simbolinę situaciją: prieš mus dūmų ekranas – prasmės universumas, o prieš pat ekraną – vos pastebimas voratinklis, sudarytas iš daugybės susipynusių „diferencinių atstumų“: toks yra sosiuriškas kalbos matymas. Lengva pastebėti, kad šis tinklas visiškai neatitinka to, kas prieinama mūsų suvokimui, t. y. margo, sunkaus, su-

* Distribucija – visuma kontekstų (arba aplinkų), kuriuose susiduriama su nagrinėjamu vienetu, kalbamu atveju – prasme. – *Vert.*

** Pranc. *pas* – „žingsnis“, *bas* – „žemas“. – *Vert.*

stingusio daiktuose pasaulyje, kad diferenciniai atstumai savo ruožtu nėra tiesiogiai duoti šioje „substancijoje“, kad, priešingai, jie tėra netolydumų, kuriuos randame nepažįstamame pasaulyje, suvokimo padariniai, kad šie atstumai atsiranda nustačius tam tikrą santykį tarp daiktų palyginamųjų aspektų.

Tereikia pripažinti, kad šis suvokimas yra logiškai pirmesnis už atpažįstamus atstumus, ir padaryti atitinkamas išvadas (teigiant, pavyzdžiui, kad raiškos substancija tėra prasmės suvokimo pretekstas, kad tas suvokimas teikia jai „informatyvumą“, kad raiškos forma kaip visuma atstumų yra, kaip ir artikuliacija, suvokimo operacijos rezultatas), ir prasmingumo sąlygų problema, išvalgiai perkelta į raiškos ir neprasmes lygį, vėl iškyla pačiame prasmės fontano centre. Nes raiškos sudarymo problema jau yra prasmės problema. Kelianti pasitikėjimą negatyvios prasmės sąvoka pasirodo esanti ne ką labiau pagrįsta, nei, beje, visos tos procedūros, kurias dar neseniai siūlė formalistinis struktūralizmas.

O nemalonus čia ne grįžimas prie prasmės ištakų, bet greičiau konstatavimas, kad bet koks prasmės suvokimo – jos produkavimo, generavimo – sąlygų apmąstymas tik gražina mus prie tokių talpių epistemologinių sąvokų kaip tapatus ir skirtingas, neigimas ir teigimas, subjektas ir objektas, forma ir substancija ir t. t. Tokiu būdu, visai to nenorėdamas, iš naujo pasineri į „amžinąją filosofiją“; toliau eidamas šiuo keliu rizikuoja iš lingvisto (amato, kuriame jauteisi daugmaž saugus) pavirsis prastu filosofu. Iš tikrųjų, mąstyti apie būtinas prasmės pasireiškimo sąlygas reiškia pirmiausia privalėti eksplikuoti ir sugebėti manipuluoti visomis tomis sąvokomis, kurios sudaro skirtingų pažinimo teorijų pagrindą, visomis tomis aksiomatinėmis kategorijomis, kuriomis remiantis sudaromos formalios – logikos ir matematikos – kalbos.

Semiotiko balsas menkai praturtintų šį epistemologinį koncertą. Ar tai yra pakankamas pagrindas kitiems pavesti rūpintis semantikos apibrėžimu?

Pirmas filosofo uždavinys yra suprasti [pasaulį. – *Vert.*], sudarant sau pačiam diskursą apie prasmę kaip milžinišką pasauliui izo-

topišką metaforą¹. Toks diskursas yra kontempliatyvaus pobūdžio. Iš čia ir kyla nesusipratimas. Nes semiotikas, jei jis įsivaizduoja privaląs mąstyti tose srityse, kurios iš tradicijos priklauso filosofui, tai ir daro: jis net leidžia sau pasislėpti už techniškų terminų ir depersonalizuoto diskurso širmos. Be šios alegorijos, semiotiko poziciją apibūdina požiūris, kad fundamentalių dalykų mąstymas yra tiek prasmingas, kiek jis siejamas su mokslinė veikla. Semiotikui žinojimas [mokėjimas. – *Vert.*] (*le savoir*) reiškia mokėjimą daryti (*savoir-faire*), vienas veda į kitą. Ar nevaržo semiotiko tai, kad jis savinasi kitų idėjas, naudojasi jomis kaip euristine iš kitur paimta informacija: ko tik nerastume mėgindami rekonstruoti filosofinius kokio nors Sosiūro ar Jeltslevo (*Hjelslev*) šaltinius? Semiotikui visų svarbiausia yra jo idėjų ir to, ką jis laiko savo mokslo realia būkle, atitikimas, taip pat vidinė reikmė, kad jo idėjos „įklastų tikrovę“: vadinamosios primityviosios tautos turi kalbos filosofijas, tikrai vertas mūsų, tačiau jos nėra pratestos lingvistikoje.

Semiotiko požiūris į formalias kalbas – tai susižavėjimo ir kartu nepasitikėjimo mišinys. Jį magina simbolinė logika: tai ta forma, kurią galiausiai jis norėtų suteikti savo mokslo darbinėms sąvokoms ir santykiams, traktuotiniams tuomet kaip paprasti skaičiavimai. Kita vertus, jam kelia nerimą tautologinis loginio skaičiavimo pobūdis: jis klausia, ar bet koks transkodavimas, bet kokia nauja prasmės artikuliacija nėra prasmės išaugimo arba bent jau jos pakitimo požymis, į kurį būtina atsižvelgti. Jam taip pat kelia rūpestį teisingumo ir klaidingumo modalumai, ypač kai jie taikomi išimtinai nekalbinėms realijoms, o to jo kalbos koncepcija neleidžia jam daryti neprikiriant kalbai tam tikro semiotinio statuso. Jam reikalinga tokia lingvistinė logika, kuri, pavyzdžiui, traktuotų melą ir paslaptį, apgaulę ir nuoširdumą tuo pačiu lygiu kaip tiesą ir klaidingumą. Jam greičiau reikalinga ekvivalentiškumų nei identiškumų logika.

Loginiai-matematiniai modeliai semiotiką vilioja ir pavadinimais, turinčiais seną šlovę, ir neseniai atskleistu jų efektyvumu. Žinoma,

¹ Izotopija paprastai suprantama kaip aibė perteklių, pridėtinių tam tikro diskurso atžvilgiu semantinių kategorijų. Du diskursai gali būti izotopiški, tačiau ne izomorfiški.

čia kalbama ne apie statistinių skaičiavimų panaudojimą, kurio išorinė mada jau praėjo, bet apie tuos kasdien vis gausėjančius formalius modelius, teikiančius visiškai paruoštą techniką ir formas gramatikoms ir kalboms konstruoti. O semiotiką dezorientuoja ne tų modelių gausybė, bet greičiau pragmatinis ir turbūt arbitralus požiūris į jų panaudojimą. Akivaizdu, kad matematikas čia niekuo dėtas: operuodamas formalių kalbų plotmėje, jis tik siūlo įvairių galimų modelių katalogą. Juos parinkti – semiotiko reikalas. Tačiau vadinamuosiuose tiksluosiuose moksluose tas parinkimas sankcionuojamas mokslinės veiklos efektyvumo ir atliekamas neišinant iš tinklo apribojimų, kuriuos diktuoja sukauptų žinių visuma, tuo tarpu jaunose besiformuojančiose mokslo disciplinose parinkti modeliai ne tik grasina bet kuriuo momentu sugriauti visą mokslinės teorijos, kuria jie grindžiami, ekonomiką, bet kartu formuoja ir deformuoja pagal save netvirtą sukauptų žinių atsargą. Taigi mokslinės pažangos laipsnis – tas sunkiai nustatomas kriterijus – čia yra lemiamas faktorius: tie patys modeliai gali būti privalomi jau nusistovėjusiam mokslui ir arbitralūs disciplinai, turinčiai mokslinį pašaukimą. Modelių adekvatumo problema ir vienu, ir kitu atveju čia kyla skirtingai.

Taigi tame siaurame praėjime tarp dviejų neabejotinų – filosofinės ir loginės-matematinės – kompetencijų ir privalo atlikti prasmės tyrimą semiotikas. Jam nereikia, kaip filosofui, pagrįsti semantikos: kiek mokslų, išgyvenusių ne ilgiau už rožę, buvo taip grindžiami. Juoba jam nereikia konstruoti metadiskurso apie prasmę: filosofinių tezių ir eseistinių samprotavimų apie struktūralizmą, iš vienos pusės, ir struktūrinio požiūrio į žmogaus mokslus, iš kitos pusės, supainiojimas tik padarė per daug žalos. Norint patenkinti realias semiotiko reikmes, būtina disponuoti minimumu eksplikuotų epistemologinių sąvokų, leidžiančių semiotikui nustatyti, kai kalbama apie prasmingumo analizę, jam siūlomų arba jo paties konstruojamų modelių adekvatumą. Semiotikui reikalinga epistemologinė jo metodo kontrolė.

Žmogus gyvena reiškiančiame pasaulyje. Prasmės problemos jam nekylo, prasmė yra duota kaip akivaizdybė, kaip visai natūralus „supratimo jausmas“. „Svariname“ universume, kur kalba atliktų tik

daiktų ir gestų žymėjimo funkciją, būtų neįmanoma klausti, kas yra prasmė: bet koks toks klausimas yra metalingvistinio pobūdžio.

Ką reiškia šis žodis? Kas juo suprantama? Abiejuose komunikacijos kanalo galuose iškyla antropomorfinės metaforos, kuriomis žmogus mėgina naiviai kvestionuoti prasmę, tarsi žodžiai iš tikrųjų kažką reikštų, tarsi prasmė galėtų būti išgirsta gerai įtempus ausį. O pateikiami atsakymai tėra atsakymai pagal įgaliojimą (par procuration), sukeliantys dviprasmybes: jie visuomet tėra parafrazės, daugiau ar mažiau netikslūs žodžių ir pasakymų vertimai į kitus žodžius ir pasakymus.

Vadinas, prasmingumas yra ne kas kita kaip transpozicija iš vieno kalbos lygio į kitą, iš vienos kalbos į kitą, skirtingą, kalbą, o prasmė yra ne kas kita kaip ši transkodavimo galimybė.

Truputį dramatizuodami galiausiai pasakytume, kad metalingvistinis žmogaus šnekėjimas tėra melų serija, o komunikacija — nesusipratimų virtinė. Rašymas, aišku, yra išdavystė, o literatūrinė kritika daugių daugiausia tėra laisvas, metaforinis vertimas tam tikros semiotinės veiklos, kuri jau nėra pirminė. Kiek literatūrinių variacijų šia tema, kiek paskatų rašyti apie rašymo negalimumą, nepadorumą, absurdiškumą...

Įdomu tai, kad tuo metu, kai literatūra šitaip verčiasi pačios savęs denonsavimu, greta ir tuo pat metu vykstanti semiotinė veikla, pasireiškianti nesuvokiamų socialinių prasmingumų vertimu, yra vertinama demitifikacijos terminu. Tai, kas yra tik melas ir nelaimių šaltinis individui, socialiniu požiūriu tampa tiesa ir išsivadavimu.

Semiotikui, čia susirūpinusiam, kad jo tyrimų objektas panaudojamas ideologiniais tikslais, čia sykiu patenkintam, kad jo tyrimai vis dėlto kažkam naudingi, ir melas, ir tiesa yra viena. Problema ne ta, ji nėra relevantiška, pasakytų jis savo žargonu. Metalingvistinė prasmės transkodavimo veikla gali būti morali arba amoralė, euforizuojanti arba disforizuojanti — šio konstatavimo turi būti laikomasi, ir jis įjungtinas į problematiką tos veiklos turinių, kurie suteikiami metalingvistinėms procedūroms, egzistuojančioms aksiologine forma. Daugių daugiausia galėtume pridurti — kaip tas reklamos sociologas, skatinąs muilo pardavimą, — kad, aprašydami ir objektyvindami transkodavimo procesą, mes kuriame ateities ginklą, kuris kaip

kiekvienas ginklas gali patekti ir į išdaviko, ir į herojaus rankas. Įsidėmėtinas, analogiškas pirmajam, ir kitas konstatavimas: kadangi natūralioji kalba savo prigimtimi niekada nėra tik žyminti (dénominative), bet daugiaplanė, gyventi nuolatiname metaforos pavojuje yra normalus būvis, „žmogiškos būsenos“ sąlyga.

Jei prasmės problemai suteikiame tokias minimalias dimensijas, t. y. ją traktuojame kaip prasmingumų transkodavimą, ir teigiame, kad tie transkodavimai vyksta natūraliai, tačiau blogai, galima paklausti, ar mokslinė veikla šioje srityje neturėtų reikštis kaip sudarymas tokių transpozicijos priemonių, kurios leistų atlikti šį transkodavimą dirbtiniu, tačiau efektingu būdu. Vadinas, semiotinis prasmingumo aprašymas yra tam tikros adekvačios dirbtinės kalbos konstravimas. Jei mes bent kiek išmanome, kaip sudaroma dirbtinė kalba — o tokių kalbų kasmet prigaminama šimtai, — tada tikrai adekvatumo problemos sprendimas, t. y. ekvivalentiškumų sistemos tarp dirbtinės ir natūraliųjų kalbų nustatymas, gali lemti šio sumanymo sėkmę. Štai taip, eidami aplinkiniu keliu, mes ir vėl grįžome prie santykių tarp aprašymo modelių ir elementarios prasmingumo struktūros, kokia gali būti užfiksuota ir paaiškinta savo ištakose (à sa source), problemos.

Teigti, kad — norint paaiškinti prasmę — pakanka laisvai pasirinktu būdu sukonstruoti tam tikrą antrą kalbą, reikštų arbitralumą padaryti ir laikyti principu. Pridurti, kad — atsižvelgiant į adekvatumo kriterijų netvirtumą — šį konstravimą galima laikyti veikla, kuri tuo pačiu metu yra refleksija apie savo pačios vyksmą, reikštų pernelyg lengvai nuraminti semiotiko sąžinę. Šitaip bet koks diskursas apie prasmę pavirsta semiotinėmis patyrbomis, o semiotika subyra į tūkstančius narsumo pavyzdžių. Tada pamiršamas atstumas, skiriamas individualią praktiką nuo kolektyvinės.

Ir vis dėlto toks požiūris įkvepia naujų jėgų literatūrinei veiklai, kuri čia ir randa savo pateisinimą. Tai, kas tebuvo melaginga, apgaulinėjanti pasaulį rašyba, dabar tampa rimta produkcija, konstruktyvia veikla, kuri priima tokias savo sąlygas ir iš jų išplėšia visa, kas įmanoma. Semiotikas virsta rašytoju, o rašytojas semiotiku.

Visa nelaimė arba pikta išdaiga, kurią dar kartą iškrečia prasmė ja manipuliuojantiems, kyla ne iš to, kad praktika, kuri reiškiasi kaip dvipusė, tačiau globalinė veikla, semiotiko plunksnos suskaidoma į du skirtingus metalingvistinius lygius: semiotinė kalba, primygtinai pateikiama kaip numanoma, autorizuoja iš daugybės klausimų ir tvirtinimų sudarytą metakalbą. Šitaip virš dar neegzistuojančios mokslinės semiotikos jau formuojasi metasemiotinis diskursas, kuris ją postuluoja implicitiškai ir įsakmiai tarsi naujas variantas tos „teroristinės“ rašybos, kurią neseniai išžvalgė ir demitifikavo Rolandas Bartas (Roland Barthes).

Tokia veikla galbūt atspindi istorinį superstruktūrų raidos momentą taip pat kaip ankstesni mėginimai denonsuoti arba demitifikuoti prasmę: visa tai ir sudaro paradigmines prasmės variacijas to meto literatūrinio mikrouniversumo viduje. Tačiau semiotinė rašyba nėra tikrai kilnus pasireiškimas istorijos, suprantamos kaip formų metamorfozė. Būdama istorinė praktika, ji negali nemanipuliuoti aksiologinio arba ideologinio pobūdžio turiniais, ji net laiko save tų turinių pertvarkytoja, traktuojančia jų transformacijas kaip galutinę savo veiklos prasmę. Pati istorija nustatys šių procedūrų efektyvumą. Tuo tarpu įsidėmėtinas šis naujoviškas dviprasmiškumas: prasmės generavimas yra prasmingas tik tuomet, kai jis yra duotos prasmės transformavimas; vadinasi, prasmės produkavimas savaime yra prasmingos formos, indiferentiškos transformuojamiems turiniams, suteikimas. *Prasmė kaip prasmės forma tada gali būti apibrėžta kaip prasmės transformavimo galimybė.*

Kai iš naujo atverčiame žodyną, ieškodami žodžio „prasmė“ (sens) prasmės, randame aibę pavyzdžių, tarp jų (prancūzų kalboje. — Vert.) „draudžiama kryptis“ (le sens interdit) pateikiama šalia tokių pasakymų kaip „gyvenimo prasmė“ arba „istorijos prasmė“. Vadinasi, prasmė reiškia ne tik tai, ką mums reiškia žodžiai, ji yra taip pat tam tikra nuoroda, filosofškai kalbant, tam tikras intencionalumas (intencionalité) ir galutinis tikslas. Išversta į lingvistą kalbą, prasmė tampa tapati tam tikram orientuotam aktualizavimo procesui, kuris, kaip bet koks semiotinis procesas, yra presuponuojamas ir pats presuponuoja tam tikrą galimą arba realizuotą sistemą ar programą.

Ši interpretacija, pagal kurią prasmė reiškiasi čia sistemos, čia proceso forma, visada likdama viena arba kita — nes procesas suponuoja sistemą, ir atvirkščiai, — praturtina naujomis galimybėmis semantinių operacijų lauką. Ji aiškina, kad prieštaravimas tarp sisteminės ir sintagminės gramatikos tėra tariamas, kad tam tikras vyksmas gali vienu metu būti perrašytas kaip procesualinis algoritmas ir transkodotas kaip sisteminis ir galimas mokėjimas daryti (savoir-faire). Ji nustato ekvivalentiškumą tarp sisteminio pobūdžio aksiologijų ir ideologijų, kurios yra pasikartojančios transformacijos proceso reprezentacijos.

Literatūrinė produkcija tuomet atrodo kaip atskiras šio galimos prasmės aktualizavimo proceso atvejis, palyginamas su automobilių gamyba, užsibaigiantis konstravimu semiotinių objektų, metonimiškų galimo vyksmo projekto atžvilgiu. Tačiau čia esama tokio skirtumo: rašytojas yra privileijuotoje padėtyje palyginti su Reno darbininku, nes jis pats yra programos, kurią jis realizuoja, galimas subjektas, o darbininkas tėra tam tikro desamentizuoto vyksmo vykdytojas.

Be to, aktualizavimo proceso desamentizavimas aksiologiškai yra daugiareikšmis dalykas: jis amatininką paverčia darbininku specialistu, bet kartu leidžia sukurti didžiulias literatūras jų autoriams nekeliant sau kalbos problemų; jis leidžia pirmiausia žmogui gyventi, paversdamas tūkstančius jo suprogramuotų poelgių, esančių gestikuliacinio ar lingvistinio pobūdžio, automatizmais. Nesvarbu, kad pianisto gestikuliacija absurdiška, jei ja išgaunama Mocarto sonata.

Šitaip mes ir vėl grįžtame prie denotacijos (dénotation) semiotinio lygio, iš kurio prasmė, atrodo, yra pašalinta, išlikusi tik nuskurdinta raiška, sudaryta iš gestikuliacijos automatizmų ir mūsų laisvo elgesio su daiktai (notre familiarité avec les choses). Šiuo požiūriu denotacija yra kartu prasmės sudarymo ir jos pasitraukimo vieta. Bet prasmė gali šitaip bet kuriuo momentu pakeisti savo buvimo vietą dėl to, kad ji gali būti numatyta iš metasemiotinių procedūrų (parcours): vertikalios transkodavimo procedūros teikia įvairių prasmės atskleidimo ir numanymo galimybių; horizontalios transkodavimo procedūros paaiškina abipusį procesų ir sistemų implikacinį ryšį. Ver-time prasmės efektai reiškiasi akivaizdumo ir gilumo ašyje (les effets

de sens jouent sur l'axe de l'évidence et de la profondeur), o orientuoti procesai reiškiasi kaip prasių, artikuliuotų į sistemas, transformavimo vietos.

Galima sakyti, kad semiotikos pažangą pastaruoju metu skatina pirmiausia jos manevrų lauko išplėtimas, tolesnis prasmingumo suvokimo strateginių galimybių tyrimas. Mes, nors ir nieko nauja nesužinoję apie prasmės prigimtį, išmokome geriau pažinti tai, kur ji reiškiasi ir kaip transformuojasi. Dėl to mes vis labiau ir labiau nesutinkame traktuoti prasmę kaip linijinį ir vienplanį prasmingumo išsidėstymą tekstuose ir diskursuose. Pagaliau pradedame suprasti, kame slypi iliuzoriškumas mėginimų sukurti sistemine semantika, kuri, panašiai kaip fonologija, artikuliuotų konkrečios kalbos turinio planą (le plan du signifié).

Šalia interpretacinės semantikos, kurios teisė egzistuoti jau nėra ginčijama, kasdien vis labiau ryškėja kontūrai formaliosios semiotikos, siekiančios paaiškinti įvairiausių turinių artikuliacijas ir manipuliacijas. Apibrėžti įvairias prasmės pasireišimo formas ir jos egzistavimo būdus, juos interpretuoti kaip prasmingumo horizontalias instancijas ir jo vertikalius lygius, aprašyti turinių transpozicijų ir transformacijos procedūras – štai tie uždaviniai, kurie šiandien jau neatrodo utopiški. Būtent tokia formų semiotika galėtų numatomoje ateityje tapti kalba, tinkama kalbėti apie prasmę. Nes semiotinė forma ir yra ne kas kita kaip prasmės prasmė.

Iš prancūzų kalbos vertė **Rolandas Pavilionis**

Versta iš: **A. J. Greimas**.

Du sens (Essais sémiotiques). – Paris: Editions du Seuil, 1970

IV

Mokslo žmogui nieko nėra reikalingiau kaip mokslo istorija ir atradimo logika.

Džonas E. Aktonas

AD LUCERNAS EAS

ERNSTAS FRENKELIS

(100-ąsias gimimo metines minint)

Net ir prabėgomis pavartę pastarųjų dešimtmečių baltų kalbų leksikos tyrinėjimus, neseniai išleistus įvairių kitų indoeuropiečių kalbų etimologinius žodynus, lengvai įsitikinsime, kad dažniausiai ten minimas lituanistikos veikalas yra „Lietuvių kalbos etimologinis žodynas“ („Litauisches etymologisches Wörterbuch“. Heidelberg – Göttingen, 1955 – 1962), ir turbūt niekas neabejos, kad šio veikalo autorius Ernstas Frenkelis (Fraenkel), jeigu jis būtų parašęs vien tik minėtą žodyną, užimtų garbingą vietą lituanistikos ir apskritai baltistikos istorijoje. Tačiau „Lietuvių kalbos etimologinis žodynas“ yra toli gražu ne viskas, kuo šis vokiečių mokslininkas praturtino baltų kalbų mokslą.